

Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών

Πρόγραμμα Ιερατικών Σπουδών

Δ' Εξάμηνο

Μάθημα: Πατρολογία Γ'

Συνδιδάσκων: π. Γεώργιος Διαμαντόπουλος

ΕΝΟΤΗΤΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Π. Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία, τ. Α': Περίοδος θεολογικής άκμης, Δ' και Ε' αιώνες*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 175-248.

## Α' Περίοδος διάστασης (451-680)

Η περίοδος μεταξύ των δύο ορίων των δύο Οικ. Συνόδων (Δ' και Στ')

Το Βυζάντιο σε συνεργασία με τη Δύση εναντίον χριστολογικών αιρέσεων

Αρχικά επέκταση (Ιουστινιανός), στη συνέχεια σμίκρυνση (Αραβες)

### Εκκρεμότητες

#### 1<sup>η</sup>: Χριστολογικό δόγμα

Κυριαρχία χριστολογικού προβλήματος μέχρι 8<sup>ου</sup> αι.

Μεταβολή θρησκευτικού αγώνα σε πολιτικό και φυλετικό.

Μεταξύ: Ορθοδοξίας (κέντρο) και Μονοφυσιτισμού/Νεστοριανισμού (δύο άκρα)

Προσπάθεια ερμηνείας όρου Δ' Οικουμενικής

Η Πολιτεία χαράσσει δική της γραμμή, ενωτική >> Ενωτικό Ζήνωνα (482)

Χωρισμός Μονοφυσιτών και Ορθοδόξων σε μετριοπαθείς και αυστηρούς

Μετριοπαθείς: Νεοχαλκηδόνιοι: αποδοχή όρου Χαλκηδόνας, χρήση όλου του έργου του Κυρίλλου Αλεξανδρείας, πολεμική νεστοριανιζόντων αντιπάλων Μονοφυσιτισμού (παράδειγμα: Ιουστινιανός)

Υπέρβαση νεοχαλκηδονικής γραμμής >> Μονοθελητισμός/μονοενεργητισμός

Αυστηροί ορθόδοξοι: εμμονή στη Χαλκηδόνα

Λεόντιος (χρήση φιλοσοφίας Αριστοτέλη/Πλάτωνα)

Μάξιμος Ομολογητής (δάνεια από φιλοσόφους και θεολόγους, συγκρότησε δικό του σύστημα, διόρθωση πλανών Ευαγρίου, Ωριγένη)

Αρεοπαγίτικα συγγράμματα (πρωτοτυπία, σύνθεση συστήματος με τον Θεό ως ζώσα πραγματικότητα, τον άνθρωπο σε συνεχή αμοιβαία κίνηση με Αυτόν)

#### 2<sup>η</sup> εκκρεμότητα: αγώνας Χριστιανισμού με εξωχριστιανικό κόσμο

Νεοπλατωνικοί και απολογητές

Ιδιάζοντες τομείς εποχής: Ασκητική (Παλαιστίνη, Σινά) και μυστική (Διονύσιος, Μάξιμος) θεολογία

Υμνογραφία: κορύφωση άνθησης

Αγιολογία: Επέκταση, συμπλήρωση αρχαιότερης γραμματείας (διεύρυνση κύκλου προσώπων αναφοράς, εκτενέστεροι βίοι): Κύριλλος Σκυθοπολίτης, Ιωάννης Μόσχος

Βίοι αγίων και για τη λατρεία

Ιστοριογραφία: Αρχικά ακμή στη συνέχεια μετάπτωση στην Χρονογραφία

Ερμηνευτική: Στατική μέθοδος έκθεσης

Ανάγκη ταξινόμησης και αξιολόγησης του ήδη υφιστάμενου ογκώδους υλικού

>> *Έκλογη ἐξηγήσεων, συλλογή ἐξηγήσεων, παραγραφή* >> Σειραί (Catena)

Κανονικό δίκαιο: Παραμερισμός τακτικής ένταξης κανόνων σε κείμενα ευρύτερου περιεχομένου: συλλογή και θεματική ταξινόμηση των κανόνων

## Β' Περίοδος Εικονομαχίας (681-843)

Πολεμική Ισαύρων κατά των εικόνων >> καθυστέρηση στην ανάπτυξη θεσμών Εκκλησίας/Κράτους

Νίκη εικονοφίλων: αποκατάσταση μοναχικού βίου, ελεύθερη καλλιέργεια γραμμάτων

Ιωάννης Δαμασκηνός, Θεόδωρος Στουδίτης

Συλλεκτική τακτική (εκλεκτική σύνοψη πατερικών γνώμων για θεμελιώδη θέματα)

Και στη Δύση στασιμότητα, αλλά με μορφή διακοπής ανάπτυξης: Μεσαίωνας (λόγω επέλασης γερμανικών φύλων)

Στο Βυζάντιο όχι ακριβώς στασιμότητα, αλλά μετακίνηση στόχων και μεθόδων γραμματείας

Δισταγμός πρωτοτυπίας, περίοδος αποθησαύρισης, όχι στείρα όμως (Δαμασκηνός και απόδειξη)

Αποθησαύριση όχι σε όλους τους τομείς της γραμματείας

Νέα άνθηση ασκητικής γραμματείας

Υμνογραφία (έκλεισε οριστικά τον κύκλο εξέλιξης των ποιητικών ειδών: Κανών και στιχηρά)

Μονή Στουδίου και αγίου Σάββα: ανεκτίμητη προσφορά πλήθους ποιημάτων, οριστικός καθορισμός Τυπικού

## Γ' Περίοδος αναπροσαρμογής (843-1054)

Αύξηση όλων των δυνάμεων της αυτοκρατορίας, γενική ακμή των γραμμάτων (Φώτιος)

Απότομη, δυσεξήγητη ανακοπή για δύο γενιές (μάλλον λόγω πολέμων με Βουλγάρους, διωγμού προσώπων κύκλου Φωτίου, δυσκολίας βυζαντινής κοινωνίας να απορροφήσει κίνημα ενασχόλησης με προϊόντα αρχαίου πολιτισμού)

Η όλη κίνηση περιλάμβανε μόνο φιλολογία (όχι φιλοσοφία)

Έναρξη αντιρρητικής κατά Λατίνων γραμματείας με Φώτιο (πρωτείο, filioque)

Αναζωογόνηση αντιρρητικής τον 11<sup>ο</sup> αι. (περίληψη αζύμων, και άλλων λειτουργικών θεμάτων)

Κατάληξη σε Σχίσμα (1054)

Αγιολογία: ένταξη βίων στα μηνολόγια, μεταγραφή σε αρχαιότερο ύφος (Συμεών Μεταφραστής)

Ποίηση: Φώτιος, Λέων Στ' Σοφός, Κων/νος Πορφυρογέννητος

Μυστική θεολογία, νέα άνθηση: Συμεών Νέος Θεολόγος

## Δ' Περίοδος νέας διάσπασης (1054-1204)

Δύο μοιραίες ήττες (1071): Μπάρι, Μάντζικερτ

Αποφυγή οριστικής καταστροφής στην Ανατολή

Πνευματική/καλλιτεχνική αναγέννηση, προηγήθηκε της Δύσης, της έδωσε πρότυπα

Σχίσμα: επηρέασε βίο Εκκλησίας για το μέλλον (και τη θεολογία ως κάποιο σημείο)

Σταδιακή αποξένωση, λόγω και των εθίμων

Εισαγωγή filioque (1014) στη Ρωμαϊκή Λειτουργία: το σχίσμα αναπόφευκτο

Προσπάθεια προσέγγισης Εκκλησίας Ανατολής και Δύσης

Αντιρρητική γραμματεία: εμφανίζει και υψηλές διατυπώσεις

Κινήσεις ανανέωσης των θεολογικών διατυπώσεων

Κλασικές/φιλοσοφικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Κων/πολης και θεολογικής Σχολής Πατριαρχείου: προσπάθεια συγκρότησης θεολογίας με βοήθεια φιλοσοφίας

Σύνδεση προσπάθειας με διδασκαλία στο Πανεπιστήμιο: δυσμενείς επιπτώσεις

Καταδίκη Ιωάννη Ιταλού (γκρέμισμα κάθε προσπάθειας αναβίωσης Ωριγενισμού)

Δράση μετριοπαθέστερων: μονιμότερα αποτελέσματα (εξοικείωση λογίων με θεία και εγκόσμια αντικείμενα)

Ο Σχολαστικισμός μάλλον επηρεάστηκε περισσότερο από αυτή την κίνηση

Ενασχόληση με φιλολογία: ανώδυνη

Θεολογική κίνηση αιώνα Κομνηνών: ζωηρότερη των προηγούμενων αιώνων

Εραnistικά αντιδογματικά έργα (Πανοπλία, Θησαυρός)

Κανονικό δίκαιο: Ενασχόληση με ερμηνεία (Βαλσαμών, Ζωναράς, Αριστηνός)

## Ε΄ Περίοδος υστεροβυζαντινή (1204-1453)

Το Βυζάντιο ανανεώνεται διαρκώς παρά τα χτυπήματα, που και αυτά ανανεώνονται

Συζήτηση με Λατίνους: βασικό γνώρισμα εποχής Βυζαντίου

Κυρίως για το filioque

Οι Ανατολικοί πιο διαλλακτικοί (λόγιοι, ιεράρχες Νίκαιας/Κωνσταντινούπολης εποχής Λασκάρεων και Παλαιολόγων)

Νικηφόρος Βλεμμύδης (εκπόρευση Αγίου Πνεύματος)

Ενωτικοί-ανθενωτικοί

Προσπάθειες για νέες θεολογικές διατυπώσεις και συνθέσεις

Νικηφόρος Βλεμμύδης, Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις

Νηπτική θεολογία: μονιμότερα αποτελέσματα

Εμφάνιση με τη μορφή όχι θεολογίας, αλλά πρακτικής

Συγγράμματα Νικηφόρου και Ψευδο-Συμεών περί καθαρής προσευχής και τεχνικής ησυχαστών

Πρακτικός ησυχασμός

Επιδράσεις: ησυχαστική έριδα (θεολογική διαμάχη)

Αντιησυχαστές: ταύτιζαν πεδία φιλοσοφίας και θεολογίας, η θεολογία αντικείμενο έρευνας, ορθολογισμός (ο Θεός είναι άγνωστος)

Ησυχαστές: διαχωρισμός πεδίων, η θεολογία ως μέσο θρησκευτικής εμπειρίας, μερική γνώση Θεού (με τις ενέργειές Του)

Βαρλαάμ (σύγκρουση και απομόνωση)

Παλαμάς: πέτυχε την ανανέωση

Σύστημα θεολογίας και μυστικής (δεύτερη επίδραση του πρακτικού ησυχασμού)

Μερική γνώση του Θεού μέσω ακτίστων ενεργειών (μαζί με πίστη)

Έξαρση θεοπτίας ακόμη και σε σχέση με τη θεολογία

Άλλοι θεολόγοι: Βησσαρίων, Γεώργιος Σχολάριος, Πλήθων (ασχολούνται με προβλήματα μεγάλης σπουδαιότητας)

Επίσης: λειτουργιολογία και Συμεών Θεσσαλονίκης

Απολογητική: κυρίως εναντίον Ισλάμ (αυτοκράτορες: Ιωάννης Καντακουζηνός, Μανουήλ Παλαιολόγος)